

AMBÍCIÓ VAGY HIÚSÁG

A nevelési gyakorlat örök dilemmában szenved. Sokadik osztályom, s talán sikeres is. Éppen túl vagyunk az érettségin. Önkéntelenül mérleget készít ilyenkor az osztályfőnök is. De ennek a mérlegnek a serpenyőibe nemcsak a jegyek, a szép vagy sikertelen feleletek kerülnek, hanem az is, hogy az egyik miért múlta felül önmagát, és a másik, aki mindig igyekezett, akire mindig számítani lehetett, miért bógte végig a feleletet, s csak a szaktanár végtelen leleményén múltott, hogy mégis kihúzta belőle a tananyag széles skáláját, hogy időnként fel-felcsillanjon a vizsgázó mélyebb ismerete is. Ezekre a kérdésekre akkor kapunk feleletet, ha beszélgetünk magukkal a tanulókkal is, az osztály kisebb-nagyobb csoportjával, és őszintén elmondjuk, mi a problémánk velük vagy egyik-másik társukkal, mit nem értünk viselkedésükben, teljesítményükben, érzelmi reakcióikban.

Akármilyen nagy tapasztalata van egy tanárnak, minden újabb osztály hoz meglepetéseket is. Ezeknek a meglepetéseknek a helyes értékelése az igazi kemény dió a nevelésben.

A pedagógus legtermészetesebb ambíciója, ha sikerül különösen a tehetséges tanulók teljesítményével bizonyítani saját jó munkáját. A főiskolán vagy egyetemen továbbtanulni szándékozókkal kapcsolatban ütközik ez az ambíció hiúságunk nem magunk kitalálta ellenhatásával, ami a felsőfokú intézmények igénytámasztásából, követelményeiből fakad. Így fogalmazódik meg ez: Mit gondolnak mirőlunk, ha olyanokat javasolunk továbbtanulásra, akik a felvételin nem fognak megfelelni! Beszéljük le idejében őket!

Ugyanakkor tény az is, hogy egy osztályban a továbbtanulni szándékozók feltétlenül igényesebbé teszik az egész osztályközösséget. Majdnem leírtam: ha nem feszül ellentét az igyekvők és a gyengék között. Csakhogy iskolánkban már rég nem dominál a „stréberség” jelensége. Tíz éven át szociometriai mérések és a közvetlen tapasztalat is azt mutatja, hogy a fiatalok a barátságának, a jó együttműködésnek ténylegesen is, és kívánalmaikban is nagyobb értéket tulajdonítanak, mint a tanulásnak. Ezért van az, hogy egy jó közösségben sikerül néhány gyerekben idejében felkelteni az ambíciót a több tudás, a nagyobb műveltség iránt, ez terjed az osztályban. Mivel azonban szakközépiskoláról van szó, a szakmai tudás és az általános műveltség megszerzésének kettős terhe nem hoz olyan látványos sikereket, mint egy gimnáziumban hozhat.

Tehát a kérdés: ambicionáljuk-e vagy beszéljük le őket a továbbtanulásról? A kritika szigorával éljük-e, a felvételi vizsgák mércéjét használjuk-e, vagy vegyük figyelembe a kettős terhelést és más szociális hátrányokat; és a tanulók korábbi önmagához mérjük-e teljesítményüket?

Mi szól a kritika szigora ellen?

Rosenthal, R. Jacobson, I.-nak a metakommunikációkra vonatkozó kísérletére hivatkoznék, olyan kísérletre, amelynek a túlzott szigorú érintő vonatkozását meggyőzőnek tartom, érvényességi határait tapasztalataim alapján azonban szélesebb körben vonnám meg. A kísérlet lényegét Szokolszky Ágnes a következőképpen foglalja össze: „Rosenthal és Jacobson kísérlete arra hívta fel a figyelmet, hogy a pedagógusok gyermekekkel szembeni elvárásai – melyet elsősorban metakommunikatív juttatnak kifejezésre –, milyen nagy hatással voltak a tanulók fejlődésére. Miután a kísérletben részt vevő tanároknak minden valós alapot nélkülözve előre jelezték egyes tanítványaik intellektuális szintjének ugrásszerű növekedését, a kijelölt tanulók teljesítményében tényleges fejlődés következett be. A tudattalan metajelzések tehát olyan eredményekhez vezettek, amelyeket a pedagógus eredetileg nem céltott.” (Magyar Pedagógia 1982/2. 25. old.)

Nevelési gyakorlatunk nyelvére fordítva, többet érünk el, ha az ambíciókat engedjük kifejlődni. Itt még egy megszorítással kell élnünk. Ugyanis a fizikai dolgozó családoknak a szellemi munka felé irányuló ambíciói nem olyan nyilvánvalók és könnyebben kudarcra ítélték, mint a tanultabb rétegek ilyen irányú ambíciói. Hol lehet meghúzni a valószínű reális vágyak, valamint a ténylegesen irreális vágyak, ambíciók közötti határt?

A tehetség, a képesség megítélésében az osztályfőnöknek már a második osztály végére el kell jutnia egy megközelítően reális véleményhez, erről nyíltan kell beszélnie a tanulóval, a szülővel és az egész osztállyal, így megismerheti a tanuló vágyait, esetleg ambíciót ébreszthet a családban. Sokszor látom, hogy rejtve élnek a továbbtanulási vágyak, mert ezek a családok fokozottabban félnek és féltik gyerekeiket az iskolai kudarcoktól.

Ahhoz, hogy azt a kényes határt, a tanuló tehetsége, lehetőségei, valamint egy adott szakirányú főiskola és egyetem felvételi követelményei között húzódik, pontosabban megvilágíthassuk, jellemeznünk kell a tárgyalt osztályt és annak tehetségesebb tanulóit. Semmiképpen sem annak a rétegnek a gyerekeiről van szó, akik oly mélységesen el tudják keseríteni általános iskolai kollégáinkat, amikor odavágják nekik: Miért tanuljak, hiszen segédmunkásként többet fogok keresni, mint a tanár néni.

A tárgyalt osztályban egy tanulóknak mindkét szülője elsőgenerációs értelmiségi. Lányuk egyetemre készül. Egy tanuló édesapja üzemmérnök, édesanyja végzettsége nyolc általános. A kislány megelégszik a szakközépiskolai érettségivel. A többi 25 tanulóknak vagy mindkét szülője szakmunkás, vagy csak az egyik. Vagy olyan fizikai dolgozó, aki levelező tagozaton leérettségizett. Mindegyik család legtermészetesebb igénye gyermekükkel szemben: szakma plusz érettségi. Ehhez való adottságuk az osztály leggyengébb tanulóinak is megvoltak, bár időnként tanári vagy osztálytársi segítségre szorultak egy-egy tárgyból. Az osztály egyharmada jobb képességű. Ezek között egy kitűnő tanuló, egy pedig az országos középiskolai tanulmányi versenyen az egyik egyetemi felvételi tárgyból bejutott az első tíz közé. A jobb képességűek alatt azokat értem, akiknek, ha lesz elég akaraterőjük, szorgalmuk a tanuláshoz – és egy esetleges férjhezmenés nem téríti el őket a kitűzött céljuktól – akkor, ha nem is az első évben, akkor a második nekifutásnál van esélyük a választott főiskolára vagy egyetemre való bejutásra. Jó idejében tudatosítani kell, hogy itt már versenyről van szó, nemcsak a felsőfokú tanintézetek elvégzéséhez szükséges képességekről.

Hogy a címben előlegezett gondolathoz visszatérjek, határozott véleményem, többre megyünk az osztállyal, ha érzik, hogy többet látunk bennük, mint amit éppen teljesítettek, jó teljesítmény esetén pedig tovább biztatjuk őket, még útmutatást is adunk ahhoz, hogyan tovább. Itt utalnék a Rosenthal–Jacobson által végzett kísérlethez tett megjegyzéseimre. Véleményem szerint Rosenthalék megállapítása nemcsak a tanár-diák közötti tudattalan metakommunikációra érvényes, hanem érvényes lehet a tudatos pedagógiai munkára is, nyílt légkörben a tanuló–osztályfőnök, szülők–osztályfőnök közötti eszmecserében is.

Harmadik osztály, tanév eleje, első szülői értekezlet. A közös megbeszélni valók után az egyik apuka sértődötten áll elő, – tsz-tag, kollégámtól tudom, megbecsült ember a faluban, – de kiönti, ami a szívében nyomja:

– Hogy lehet az, hogy az osztályban olyan lánnyal is tetszett már beszélgetni a továbbtanulásról, aki nem olyan okos, mint az én lányom. Ha az megpróbálhatja, akkor én csak azért is taníttatni fogom a lányomat!

Belül reptem az örömtől, de szigorúan válaszoltam:

– Sajnos, a lányában nem volt annyi bátorság, hogy osztályfőnöki órán jelentkezzen, mikor megkérdeztem, ki szeretne továbbtanulni. –

– Azt úgy kell? – lepődött meg, – magától kell jelentkeznie? – Úgy látszik, benne a fel szabadulást követő tanulási kampányok ilyen szemléletet hagytak. Közöltem vele, hogy én is örülök, hogy ilyen terveik vannak, mert én is alkalmasnak találom erre a kislányt. Ha ők nem vidéken laknának, már velük is beszéltem volna a gyerek távolabbi jövőjéről. Ettől kezdve a kislány úgy igyekezett, hogy van esélye a továbbtanulásra. Sőt, ha más jár külön fizikaórára, akkor ő is, mert sajnos a reformterv szerint már csak fakultatív fizikaoktatás van az utolsó két évben, és a fizika felvételi tantárgy.

Sajnos nemcsak ilyen, az ügyet előmozdító motivációk fordulnak elő. A legokosabb, legtehetségesebb tanítványunk hosszú ideig azt mondta, hogy nem tanul tovább. Viselkedése ennek ellentmondott. Anyira jól szerepelt, hogy önkéntelenül minden tanárból kiváltotta a biztatást, és mégis

ellenkezett. Ha pedig ráhagytuk, megsértődött. Csak később derült ki, hogy az egyébként nagyon szorgalmas és okos szülők között van az ellentét. Az anya természetesnek tartotta, hogy a fia továbbtanult, de a lány továbbtanulásáról hallani sem akart. Így kitűnő tanulónk családi ellentétek közepette meggy felvételizni.

A másik esetben a családi munkamegosztás nem felel meg a kitűzött célnak. Amikor az osztály egyik csoportjánál azután érdeklődtem, hogy Sz. E. vajon miért volt az érettségien olyan ideges, pedig úgy tudom, szorgalmasan tanult, meglepő választ kaptam.

– Nem csoda. Hogy milyen annak az anyja!

Megrémültem. Úgy éreztem, hogy nemcsak emberismeretem, hanem tízévi kutatómunka alapjai rendülnek meg. Tíz év alatt huszonöt osztályról készítettem öt évenként ismétlődő alapos szociometriai méréseket. Erről az osztályról nyertem a legjobb adatokat. Itt voltak találhatóak az egymáshoz és a szülőkhöz fűződő kapcsolatok a legnagyobb számban, a tartalmi vizsgálódás szempontjából is a legszebb, legemberibb viszonyok. Két erkölcsi normában csúcsozódtak ki szembevetően ezek a viszonyok. Egyik: a családon belül – a szülők egymás közt, a szülők és a gyerekek között –, valamint az iskola és a társadalom felé is nyílt, őszinte eszmecsere folyt. A másik: a fizikai munkához való viszony. Megtanították a gyerekeket dolgozni. Már az első osztály elején a szülő–tanár–diák találkozóra a szendvicseket fél óra alatt készítették el, ugyanazt a mennyiséget, amit az öt évvel korábbi osztályom három óra alatt és folytonos tanári irányítással. Ezeknek elég volt az egyszeri útbaigazítás. Már ekkor nemcsak egyéni gyorsaságuk tűnt szembe, hanem szervezőképességük is. Ez aztán a négy év folyamán tovább fejlődött, sokkal bonyolultabb közös feladatokat is jól oldottak meg. A fizikai munkában való jártasság a mezőgazdasági munkában is, és a kórházi szakmai gyakorlaton is megmutatkozott.

A tanulók azzal tisztában voltak, hogy én mélysegesen tisztелеm a szüleiket ezért, ahogyan őket nevelték. Ezért váltott ki belőlem megütközést az a kijelentésük:

– Ha tetszene tudni, milyen az anyja!

Nem is mertem a spontán megnyilatkozáson túl részletes felvilágosítást kérni tőlük, nehogy fiatalos kritikus szemléletük igaztalanul sértsen meg egy szülőt. Más úton egészítettem ki Sz. E. szüleinél addig szerzett ismeretemet.

Első osztályban családlátogatáskor nagy, jórészt kész családi házat találtam. Hátra, az udvarba vezető részen azonban még deszkapallók voltak lerakva a sár miatt. A lakás belül tiszta, kényelmesen berendezett volt. Az apa traktoros, az anya nagyon fiatalon ment férjhez. A középiskolát családnyaként végezte el. Mindketten büszkéek, hogy szakmát szereztek, de kifizetődőbb a családnak, ha az anya otthon bedolgozóként keresi a kenyerét. Két leányuk van. A szülők panaszkodtak, hogy Sz. E. fizikailag gyenge, és ráadásul éjszakánként fennmarad tanulni. Akkor megbeszéltük, hogy a délutánt kell úgy beosztani, hogy ne kelljen éjszaka fennmaradnia. Miután a kislánnyal éveken nem volt baj, megnyugodtam. Még némi esély is látszott arra, hogy esetleg az egészségügyi főiskolán tanulhat tovább. A gyerek szeretett volna. Érettségi után derült ki, hogy Sz. E. délutánonként mindig a kertben vagy a jószágok körül dolgozott és éjszaka tanult.

Kerestem a magyarázatot, rászorultak-e erre a szülőkre, akikről az látszott, hogy a fizikai munkát is, és a tanulást is becsülik. Jelenlegi anyagi helyzetükről azt tudtam meg, hogy a nagy ház kész, jószágok, autó és a város határában gyümölcsösük van. Az anya büszke arra, hogy családjának minden tagja egyformán sokat dolgozik. Jó lenne, ha a nagyobbik lány főiskolára menne, a kisebbik ipari tanulón.

Itt álljunk meg egy kicsit. Használjuk talán az előbb felvázolt tünetre azt a szót, hogy harácsolás? Nem. Túl durva és differenciálatlan fogalom. Bár Sz. E. osztálytársai, a hasonlóan jó anyagi körülmények között élő szülők gyermekei felháborodottan ítélték el ezt a helyzetet. Én is kénytelen vagyok együttézni velük. Ugyanakkor, ha más oldalról közelíték a kérdéshez: minden szülő biztosítva látja-e gyermeke lakáskérdését és a saját öregkorát, ha nem épít akkora házat, ahol legalább az egyik gyereke családostul elfér az öregekkel együtt? Jelen voltam egy másik családban egy hirtelen felparázló vitánál. Az apa kőműves. Az utca felől a ház a környéken szokásos képet mutatja: két szoba az utcára néz, sátorotó, de belül az udvarban tovább nyúlik az épület, egy szoba és rajta egy toronyszoba, szinte játékos megépítése annak a kedélyes, csupa nevetés családi viszonyoknak, ami a nagymamától az unokáig átfogja a családot. És terveznek tovább, apa és nagymama. Ekkor huncut mosollyal veti közbe a másodikos tanítványom:

– És ha más városba megyek férjhez?

A család megdermed. A kisebbik gyerek fiú. Érződik, hogy azt tartják természetesnek, hogy a lány marad a házban.

A példákat nem akarom szaporítani, sem eldönteni azt, hogy emberileg kinek van igaza. Ebben az osztályban több pozitív érték hatékony működését kell elismernem. Problémás csupán a fizikai és a szellemi munka presztízse. Jólehet igaz az, hogy nagy általánosságban nagyobb a szellemi munka tekintélye, de csak akkor, amikor már pénzben, javakban, hatalomban előnyt jelent. Megkockáztatom azt az állítást, hogy sok területen a közvetlen hasznot hozó fizikai munka becsülete, presztízse a nagyobb. Ezt leginkább a pedagógusok szenvedik meg, munkájuk hatékonyságát csökkenti. Bizonyos körülmények között ezt át lehet törni. Bizonyíték erre azoknak a fiataloknak az ítélkezése, akik idejében megértették, mennyivel több tanulást igényel a felvételre való felkészülés, mint a középiskola elvégzése. Ezek felháborodnak azon, ha az egyik szülő indokolatlanul túlterheli gyermekét otthoni munkával. Pedig ezeknek a családoknak az anyagi és társadalmi helyzete Sz. E. családjáéhoz hasonló.

Befejezésül ide kívánczok az a tapasztalat, hogy az öt évenként háromszor megismételt szociometriai vizsgálatok alapján kitapintható egy lassú, de minden irányba nyitottabbá, fogékonyabbá váló szemlélet, magatartás tendenciája.

És végül: a három, egyetemre jelentkezett tanuló közül kettő, aki a szakközépiskola profiljának megfelelően orvosi egyetemre jelentkezett, sikeres felvételi vizsgát tett. A kitűnő tanulónknak nem sikerült. Felvételi tárgyai a szakközépiskolában a minimálisnál is kevesebb óraszámban tanított humán tárgyak voltak. Remélhetőleg egyévi egyéni tanulással ez is korrigálható lesz. Iskolánk tanárai ilyen esetekben is segítséget szoktak nyújtani.

Zalotay Erzsébet